

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЗРІЛОСТІ ЖІНКИ З НАСЛІДУВАННЯМ ЖІНОЧИХ РОЛЕЙ У СІМЕЙНИХ СИСТЕМАХ CONNECTION BETWEEN WOMEN'S PSYCHOLOGICAL MATURITY AND COPYING OF FEMALE ROLES IN FAMILY SYSTEMS

У статті здійснено аналіз аспектів впливу психологічної зрілості жінки на вибір сімейних ролей у сімейно-шлюбних стосунках, представлено результати дослідження впливу батьківських установок на ставлення жінки до розподілу обов'язків у сім'ї та взаємовідносин між чоловіком та дружиною, між батьками та дітьми. Зазначено, що на ступінь наслідування сімейного досвіду батьків та особливості статевої поведінки жінки впливає її психологічний вік. Проаналізовано основні тенденції у механізмі формування статевої поведінки жінки та уявлень жінки про майбутнє сімейне життя. Установлено, що більшість жінок завжди хотіла відповідати очікуванням батьків і, відповідно, вибирала ролі, ідентичні сімейним системам предків. Утім, отриманий матеріал також свідчить про те, що у жінок середнього віку існує висока потреба в пізнанні, що характерно для самореалізованих жінок, які завжди відкриті до нових вражень, або для тих, хто лише починає прислуховуватися до себе та своїх власних потреб.

Установлено, що втіленням особистісного потенціалу та неодмінним критерієм особистісного зростання, а саме його доцільності в реалізації життєвих стратегій, виступає особистісна зрілість. Вона має вияв у реалізації особистісної конструктивної діяльності та особистісної функціональної продуктивності. Особистісна зрілість характеризує спосіб поведінки людини та допомагає долати обмеження суспільних стереотипів, пізнавати власні цілі, уміння гнучко реалізовувати ці цілі у сприятливі періоди життя, що формуються у стосунках.

Установлено, що на рівень психологічної зрілості жінки впливають чинники, які підсилюють або, навпаки, пригнічують рівень життя жінки, такі як: контроль, замученість, готовність до ризику, саморозуміння, контактність, гнучкість, автономність, креативність та ін.

Доведено, що основними чинниками, які впливають на формування психологічної зрілості, є саморозвиток, усвідомлення самоцінності та саморозуміння.

Ключові слова: особистісна зрілість, сімейні системи, жіночі ролі, сімейнорольові

установки, психологічна зрілість, саморозвиток, саморозуміння.

The article analyzes the aspects of the influence of a woman's psychological maturity on the choice of family roles in family and marriage relations, presents the results of a study of the influence of parental attitudes on a woman's attitude to the distribution of family responsibilities and the relationship between husband and wife, between parents and children. It is revealed that the degree of imitation of the family experience of parents and the peculiarities of a woman's gender-role behavior are influenced by her psychological age. The main trends in the mechanism of formation of gender-role attitudes and women's ideas about future family life are analyzed. It was found that most women always wanted to meet the expectations of their parents and, accordingly, chose roles identical to the family systems of their ancestors. However, the material obtained also shows that middle-aged women have a high need for cognition, which is typical for self-realized women who are always open to new experiences, or for those who are just beginning to listen to themselves and their own needs.

It has been established that personal maturity is the embodiment of personal potential and an indispensable criterion for personal growth, namely its expediency in the implementation of life strategies. It is manifested in the implementation of personal constructive activity and personal functional productivity. Personal maturity characterizes the way a person behaves and helps to: overcome the limitations of social stereotypes, to recognize one's own goals, the ability to flexibly realize these goals in favorable periods of life, which are formed in relationships. It has been established that the level of psychological maturity of women is influenced by factors that enhance or, conversely, suppress the standard of living of women, such as: control, torture, risk-taking, self-understanding, contact, flexibility, autonomy, creativity, etc.

The author of the article proves that the main factors that influence the formation of psychological maturity are self-development, awareness of self-worth and self-understanding.

Key words: personal maturity, family systems, women's roles, family role attitudes, psychological maturity, self-development, self-understanding.

УДК 159.9.072.4
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.45.19>

Гапішко К.Б.

студентка, здобувачка ступеня магістра психології
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Кучманіч І.М.

к. психол. н., доцент,
доцент кафедри психології
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Ефективність побудови сімейних стосунків та гармонійність взаємин у сімейній системі пов'язані з багатьма чинниками, серед яких особливе місце належить саме ролі жінки, а отже, і способу функціонування у сімейній системі. Оскільки за останні 40–50 років значно змінилися уявлення про побудову сімейного життя, то можемо спостерігати багато сімей, де ролі та обов'язки розподілені не традиційно (як у минулих поколіннях сімейної сис-

теми), а мають місце інші варіанти: симетричний розподіл між партнерами, рольова змішаність, хаотична рольова структура. Кардинальні суспільні трансформації змінюють функціонування сімей та спричинюють те, що традиційність у передачі ролей уже втрачає свою актуальність. Натомість жінка в кожній конкретній сімейній системі опиняється перед вибором: які ролі вона вибиратиме? чи відповідають ці ролі її можливостям? чи свідомо жінка вибирає

способи реалізації тієї чи іншої ролі? Відповіді на ці запитання здебільшого залежать від рівня психологічної зрілості жінки. Це пов'язано, насамперед, із тим, що вони опиняються в умовах перенавантаження в різних сферах, тому саме зрілість психологічної сфери зумовлює ефективність функціонування сучасної жінки.

Як відомо, у сімейній системі жінка може перебувати у багатьох ролях. Це питання розглядали такі вчені, як Г. М. Андрєєва, Ю. А. Альошина, А. Я. Варга, Д. Кіркпатрік, М. Г. Ткалич та ін. Найбільш розповсюдженою є класифікація ролей за Д. Кіркпатрік: жінка в індивідуальній підсистемі («жінка – жінка»), жінка в подружній підсистемі («жінка – дружина») та жінка в батьківській підсистемі («жінка – мати»). Певна частина самих ролей та способів поведінки у цих ролях наслідується жінкою в сімейній системі несвідомо, частина передається традиційно через систему настанов та сімейних цінностей, решту жінка вибирає залежно від індивідуальних особливостей.

Свідомий вибір жінкою сімейних ролей здебільшого пов'язаний із рівнем її особистісної зрілості, оскільки це дає змогу вибрати ті ролі, які відповідають індивідуальним особливостям. Особистісна зрілість вважається одним зі структурних компонентів зрілості людини. Психологічна зрілість як феномен може включати такі показники, як здатність розуміти та контролювати поведінку, емоції та думки людини, що допомагає переживати стрес та використовувати ефективні копінг-стратегії у стресових ситуаціях. Г. Салліван стверджував, що «зрілість визначається не так біологічним віком людини, як рівнем розвитку її особистісних характеристик, готовністю приймати рішення з позицій зрілої людини» [1].

Психологічна зрілість є одним з елементів, що впливає на здатність самостійно керувати своїм життям. Зрілість допомагає розкрити всі здібності й таланти особистості, сприяє її духовному й матеріальному розвитку. Поняття «психологічна зрілість» можна знайти у працях вітчизняних і зарубіжних учених (С. Л. Рубінштейн, О. М. Леонтьєв, А. В. Брушлінський, Л. І. Божович, К. О. Абульханова-Славська, А. Маслоу, А. Адлер, Е. Фром, А. Бандура, Дж. Ротера, В. В. Москаленко та ін.); серед українських науковців над феноменом психологічної зрілості працюють В. О. Руженков та В. В. Руженкова.

Сучасні дослідження свідчать про те, що особистісна незрілість жінки на момент її одруження у процесі вибудовування сімейних стосунків призводить до збільшення кількості розлучень, спричинює нестабіль-

ність подружніх стосунків (А. Н. Волкова, І. С. Голод, С. В. Ковальов, Т. А. Демідова), зміну сімейних цінностей (М. Вебер, Е. Дюркгейм) і стандартів гендернорольової поведінки (О. А. Вороніна) тощо [7].

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Сучасні психологічні розвідки розкривають лише певні аспекти рольової поведінки в сім'ї, вибору рольової моделі, рольового конфлікту тощо. Утім, наукові дослідження, які б розкривали специфіку наслідування та вибору жінкою сімейних ролей з урахуванням її індивідуально-психологічних детермінант, украй мало. Саме такі міркування й зумовили вибір теми дослідження: «Взаємозв'язок психологічної зрілості жінки з наслідуванням жіночих ролей у сімейних системах».

Як система сім'я має фізичну структуру, представлену конкретними членами, з одного боку, а з іншого – це система з певними зв'язками між членами сім'ї. Кожен член сім'ї відіграє певну роль. Ця роль впливає з певних очікувань оточення. Таким чином, кожна роль включає нормативно санкціоновану форму поведінки, яка очікується від тих, хто займає певне положення в системі відносин, включаючи сімейні зв'язки. Поняття ролі включає бажання і цілі, переконання і почуття, установки, дії і цінності, які приписуються людям, які займають певне положення в системі відносин. Це також стосується сімейних ролей.

У рольовій структурі сім'ї розрізняють планування міжособистісних стосунків і традиційні ролі [8, с. 130–139]:

– традиційні (конвенціональні) ролі, визначені соціокультурним середовищем, стандартизовані, визначають постійні закони й обов'язки членів сім'ї, являють собою перелік форм поведінки та способів реалізації. Традиційні норми зв'язані законом, мораллю і традицією. Прикладом можуть бути ролі матері, батька, чоловіка, дитини тощо. Людську діяльність у цих ролях визначено та захищено законом. Ці ролі також підтримуються мораллю, законом, традицією та релігією. Традиційні ролі включають найзагальніші вимоги незалежно від характеристик, нахилів і здібностей виконавця ролі. Вона є знеособленою і стандартизованою (незалежно від того, ким і як вона виконується). Вони існують як сім'я;

– міжособистісні (сімейні) ролі індивідуалізовані та визначаються специфікою сімейних відносин, відображаючи унікальний сімейний міжособистісний досвід. Рольова структура сім'ї забезпечує виконання функцій сім'ї та задоволення потреб усіх членів. Вони залежать від особистісних

особливостей, нахилів і здібностей конкретної людини, більш мобільні, не детерміновані засадами, покликані повноцінно й ефективно виконувати основні функції сім'ї.

Особливості функціонально-рольової системи:

– вимагати, щоб набір ролей, які утворюють цілісну систему, не суперечив один одному з погляду ролей, які виконують одна людина і вся сім'я;

– прийнята роль повинна відповідати здібностям особистості, і має бути присутнім феномен «рольового навантаження»; виконання ролі має забезпечувати задоволення потреб усіх членів родини. Традиційні ролі можна класифікувати з різних причин. Типи сімейних ролей за статусом сімейних відносин включають ролі чоловіка та дружини, батьків (батько та мати), дітей (син і дочка), сиблінгів (брати і сестри), прадідів (бабуся та дідусь) тощо;

– трансформація сімейно-рольових відносин є найважливішим аспектом перебудови сучасних шлюбно-сімейних відносин. Невизначеність щодо чинних норм, що регулюють шлюбно-сімейні стосунки, у тому числі рольові, породжує низку психосоціальних проблем для сучасних сімей. Найважливішими з них є «вибір» рольової взаємодії кожної сім'ї та формування взаємин членів сім'ї з різних аспектів сімейної рольової поведінки;

– процес становлення рольової структури сім'ї є одним із головних аспектів її становлення як соціально-психологічної спільноти, взаємної адаптації подружжя та формування способу життя сім'ї. За наявності різноманітних норм і зразків рольової поведінки цей процес тісно пов'язаний із міжособистісними стосунками подружжя та їхніми установками. Сьогодні якість стосунків подружжя багато в чому визначається власним сприйняттям подружжя, тим, наскільки багатими та успішними вони себе вважають. Проте до цього часу було проведено мало досліджень щодо того, як люди сприймають шлюби, які вони створюють, і яке місце в них займають їхні рольові стосунки.

Проблема вибору, прийняття сім'єю тієї чи іншої моделі для наслідування невіддільна від формування ставлення членів сім'ї до цієї моделі, до своєї ролі у сім'ї, до виконання ролей інших членів сім'ї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідницько-експериментальна робота виконувалася на базі Міського центру підтримки внутрішньо переміщених осіб та ветеранів АТО у м. Миколаїв. Вибірку дослідження становили 30 осіб віком від 35 до 60 років.

Дослідження було проведене за такими методиками, як:

1) методика Е. Берна – для визначення рольових позицій у міжособистісних стосунках;

2) методика «Розподіл ролей у сім'ї» Ю. Є. Альошина, Л. Я. Гозман, Е. М. Дубовської;

3) метод генограми за М. Боуеном;

4) методика САМОАЛ («Визначення рівня самоактуалізації особистості») за А. Маслоу.

Керуючись рольовою типізацією Е. Берна «Дорослий», «Дитина», «Батько», ми визначили психологічні егостани опитуваних жінок. У результаті отримали такі дані: 75 % жінок були в егостані «Дорослий» (володіють почуттям відповідальності, у міру імпульсивні і не схильні до повчань, уміють контролювати власні емоції); 8 % – в егостані «Дитина» (досить часто вони здатні діяти імпульсивно, не задумуючись, «залежно від настрою», незважаючи ні на що), 17 % – у батьківському егостані (характерна категоричність у судженнях і діях, можливий зайвий прояв самовпевненості під час взаємодії з людьми, такі люди не переймаються наслідками своїх слів і дій).

Методика розподілу головних ролей у сім'ї за Ю. Є. Альошиною дає змогу за мінімальний час виявити уявлення подружжя про рольову структуру їхньої родини та ким та чи інша роль реалізується у сім'ї. Досліджувані типи ролей та результати опитування зазначено нижче (табл. 1).

Таблиця 1
Реалізація жінками сімейних ролей у сучасній сім'ї

Типи ролей	Відсоток жінок, які відповідальні за виконання цієї ролі у сім'ї
Виховання дітей та догляд за ними, «вихователь»	50 %
Відповідальний за емоційний клімат, «психотерапевт»	50 %
Відповідальний за матеріальне забезпечення, «годувальник»	30 %
«Організатор розваг», дозвілля	75 %
«Господиня дому»	37 %
«Сексуальний партнер»	0 %
Відповідальний за інтереси, культуру в сім'ї	25 %

З аналізу випливає, що здебільшого жінкам сьогодення притаманна роль «організатор дозвілля та розваг» у родині. Роль

організатора здебільшого беруть на себе жінки, у яких низький рівень самоактуалізації за результатами дослідження через намагання бути у центрі уваги та виділятися з мас; менша кількість респондентів фіксує, що не має наміру брати на себе зайву відповідальність, поки не має необхідності, при цьому зазначає, що за необхідності готова завжди допомогти за нагоди.

На другому місці – роль «психотерапевта» та «вихователя дітей». Жінка як «берегиня родинного вогнища» намагається тримати родину цілісною і рятувати у складні моменти для родини, при цьому не завжди такі дії відбуваються з користю для самої жінки. Також виховна функція та догляд за дітьми лежить на жінках. Роль «психотерапевта» притаманна більш жінкам, ніж чоловікам, саме тому як окрема модель поведінки зафіксована у жінок із низьким рівнем психологічної зрілості через те, що їм здається, що нібито вони гарно знають та розбираються у людях і завжди мають бути в контакт з ними (показник «контактності» у таких жінок вище середнього). У нашому опитуванні 15 респонденток зазначили, що відчувають себе у ролі психотерапевта.

Роль «годувальниці» винесено окремо, оскільки вона відрізняється від ролі «господині», через фінансову взаємодію у родині жінки з високим рівнем психологічної зрілості є досить автономними та здебільшого фінансово забезпеченими самостійно, відчувають опору на себе та своє фінансове становище, при цьому жінки з низьким рівнем зрілості більшою мірою орієнтовані на допомогу з боку, і для них така позиція є «нормою».

Ніхто з опитуваних жінок не бере на себе роль відповідального за сексуальні стосунки. У 100 % опитуваних це чоловік, або здебільшого чоловік.

Для уточнення нами була розроблена та застосована в опитуванні авторська анкета для визначення жіночих ролей. За допомогою анкети ми з'ясували, що у вибірці зустрічаються «жертви», «рятівники», «агресори» за класифікацією ролей за С. Карпманом [3].

Як зазначав Карпман, ролі в даному трикутнику часто змінюються в процесі спілкування у сім'ї, побуті чи на роботі. Тривалість перебування в одній ролі може становити від кількох секунд до кількох років. Протягом дня може відбутися двадцять і більше змін ролей у трикутнику.

Привертає увагу те, що в результаті опитування спрацював феномен соціальної бажаності, тобто респондентки не хотіли виглядати агресивними. Але 6 % жінок

усе ж визнали себе такими. Тоді як 43 % зазначили, що для них притаманна роль «жертви», а 51 % виступали в ролі рятівника (рис. 1).

Рис. 1. Діаграма за результатами попереднього зрізу

Коли йдеться про принципи побудови ролевих відносин, виникають неформальні сімейні ролі. Ці сімейні ролі часто пов'язані з особистістю носія і можуть мати позитивний або негативний вплив на сім'ю. Наприклад, роль психотерапевта передбачає здатність людини слухати та співпереживати іншим членам сім'ї, тоді як тирана – байдужа або агресивна по відношенню до інших. Особа, яка виконує роль культорганізатора, забезпечує організацію сімейних розваг, його дії «шкідливі», завдають матеріальної або моральної шкоди сім'ї, дискримінують її репутацію. Члени сім'ї, які є нянями, часто надмірно піклуються про інших, тим самим сприяючи розвитку в них вивченого почуття безпорадності.

Варто зазначити, що такі ролі не мають нічого спільного з віком людини чи офіційним статусом у сім'ї, а зазвичай відображають характер носія.

Ми дослідили сімейні системи та виявили, що приналежність до родової системи і сімейна лояльність мають дуже вагомий вплив на побудову жінкою власного сімейного життя. Так, 28 % респонденток наслідували поведінкові патерни своїх предків, 67 % – копіювали жіночі ролі, а 85 % – поєднали обидва критерії (рис. 2).

За результатами геносоціограми було виділено основні суміжні для всіх респондентів критерії для розширення уявлення про родинні зв'язки, які описують наявні патерни поведінки від матері/бабусі/сестри, які жінки перейняли у своє життя зараз, чи це позитивні або негативні установки, які впливають на життя.

Доведено, що своєрідність особистості визначається індивідуальними відмінностями перебігу психічних процесів, зумовлених основними властивостями нервової системи, особливостями темпераменту,

характеру, виявами загальних і спеціальних здібностей, психофізіологічної та соціальної активності. Важливим є зміст потреб, мотивів, спрямованості, установок і ставлення людини до себе, інших людей, суспільства.

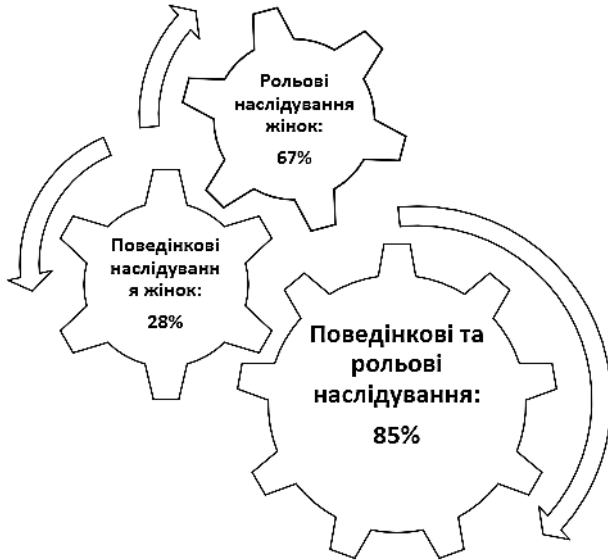

Рис. 2. Модель копіювання поведінки та жіночих ролей у сімейних системах

Із віком змінюється не лише фізичне тіло, а й психічні процеси, які перебувають у постійній зміні та розвитку. Оскільки об'єктом нашого дослідження є феномен саме жіночих ролей, то ми розглянемо індивідуально-психологічні особливості жінок середнього віку, а саме 35–60 років.

Середня зрілість (34–60 років) спрямована на зміцнення сімейних стосунків, організацію сім'ї та побуту, виховання дітей, виховання батьківського статусу, побудову кар'єри. Вирішення психосоціальних криз як вибір між продуктивністю та стагнацією пов'язане з основним процесом взаємодії особистості із соціальним середовищем і розвитком творчості [6].

Цей період дорослішання є найтривалішим і найпродуктивнішим періодом розвитку людини. Незважаючи на визнання важливості більш усебічних досліджень, деталі розвитку дорослих на разі недостатньо вивчені [4, с. 381–382].

Жінки під час кризи середнього віку мають знижений рівень самоактуалізації, що характеризується нездатністю жити «тут і зараз», демонструючи залежність від думки та очікувань інших, тобто соціальний тиск. Порівняно з докризовим періодом рівень самоактуалізації у цей період був значно нижчим, особливо за такими показниками, як самоактуалізована цінність, чутливість до почуттів інших, визнання влас-

ної агресії та вседозволеність у виконанні [5, с. 2–10].

Одним зі структурних компонентів зрілої особистості вчені вважають особистісну зрілість (Я. З. Гільбух, Г. В. Олпорт та ін.). Г. В. Олпорт стверджував, що «людська зрілість є безперервним процесом протягом життя людини», а також звертав увагу на якісні відмінності між незрілою та зрілою особистостями [6]. Наприклад, поведінка незрілих суб'єктів значною мірою керується несвідомими мотиваціями, що виникають із досвіду дитинства, тоді як поведінка зрілих індивідів є функціонально автономною та керується свідомими процесами.

Дослідження спільних рис наслідування жіночих ролей залежно від психологічної зрілості жінки є мало досліджуваною темою сьогодні, саме тому наше дослідження ґрунтувалося на оновлених працях сучасних практичних психологів.

Отже, можна стверджувати, що роль жінки у сімейній системі залежить здебільшого від її рівня психологічної зрілості, що, своєю чергою, формує погляди на життя, які сформовані з дитинства, як установки особистості та пережиті психотравмуючі події (кризи) у період становлення зрілої особистості жінки.

Висновки. Особистісна зрілість – це результат і ресурс розвитку особистості, що визначається діяльністю особистості, її здатністю до самовизначення, саморегуляції, потребами в самоактуалізації та саморозвитку, прагненням до сенсу своїх учинків, сенсу життя особистості у цілому. Рівень особистісної зрілості залежить від того, наскільки людина є суб'єктом власної трансформації та саморозвитку [2].

На основі системно-інтеграційного підходу закладено поняття «особистісна зрілість у сімейній системі», що створює ціле (динамічне) новоутворення з високим рівнем гармонійного розвитку її компонентів та готує жінок до конструктивної сімейної взаємодії. Психологічна зрілість пов'язана із сімейним життям і є не лише одним зі структурних компонентів зрілої особистості, а й необхідною умовою наслідування жінки у формуванні жіночих ролей у сімейній системі.

Щодо психологічного аналізу сучасних сімейних ролей визначальними є висновки вітчизняних і зарубіжних дослідників відповідно до норм сучасного шлюбно-сімейного регулювання, у тому числі невизначеності ролей і стосунків у родині. Основний розподіл ролей у сімейній системі має два вектори: традиційні (конвенціональні) ролі та міжособистісні (сімейні) ролі, що має низку своїх психологічних від-

мінностей, таких як залученість, контроль та прийняття ризику у стресових ситуаціях у родині. Така ситуація створює багато соціальних і психологічних проблем для сім'ї. Загалом кожен партнер у сім'ї повинен «вибрати» будь-який спосіб взаємодії характерів із безлічі існуючих.

Гармонія сімейних ролей значною мірою впливає на успішне функціонування сім'ї і визначається багатьма чинниками, особливо послідовністю сімейних ролей (переважно сім'ї подружжя), балансом між сім'єю та її індивідуальними потребами, а також рольовими обов'язками та особистими.

Отже, можна сказати, що роль жінки в сімейній системі переважно визначається рівнем її психологічної зрілості, який, своєю чергою, формує погляди на життя, сформовані з дитинства, такі як установки особистості та пережиті психологічні травми, події (кризи) у формуванні зрілої особистості жінки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Allport G. Pattern and growth in personality. N. Y. : Holt, Rinehart and Winston, 2018.
2. Greenberger E., Steinberg L. When teenagerswork. The psychological and social costs of adolescent employment. N. Y. : Basic Books, 2016.
3. Karpman S. A Game Free Life. Self published. 2014.
4. Random House. Ney York, 2017. P. 381–382.
5. Rodgers C. R. Empatic: an unappreciatrd way of being. *The Counseling Psychology st.* 2016. Vol. 5. P. 2–10.
6. Овсянецька Л. П. До питання про психологічні критерії зрілої особистості. *Актуальні проблеми психології. Том 1. Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія.* Київ : Інститут психології Г. С. Костюка АПН України. 2017. Ч. 2. С. 105–110.
7. Титаренко Т. М. Соціально-психологічна профілактика порушень адаптації молоді до повсякденного стресу. Київ : Міленіум, 2018. 84 с.
8. Штайнер К. Сценарии жизни людей. Школа Эрика Берна. 2016. 411 с.